

GRŠKI SKARABEJ Z VRHNIKE

Mija Topličanec, Jožica Hrustel

Skarabej po prvem čiščenju na terenu (foto: S. Olič).

Poleti 2006 je ekipa podjetja Tica sistem d.o.o. pod konservatorskim nadzorom Zavoda za varstvo kulturne dediščine, OE Ljubljana, izvedla drugo fazo arheoloških izkopavanj na območju današnjega stanovanjskega naselja Kočevarjev vrt ob Ljubljanski cesti na Bregu na Vrhniki. Arheološka izkopavanja na Kočevarjevem vrtu so že v letu 2005 dala dragocene podatke o rimski poselitvi Brega v 1. stol., leto kasneje pa se je podoba antične poselitve Vrhnike dopolnila.

V času 1. stol. se je jedro zgodnjeantičnega naselja Navporta, današnje Vrhnike, z območja Dolgih njiv preneslo na prometno ugodnejše območje Breg, ob glavni prometnici in reki Ljubljanici. Na tem območju so v drugi polovici 1. in v 2. stol. že stala velika skladišča.

Ob izkopavanjih leta 2006 so bili na Vrhniki na območju ob Ljubljanski cesti odkriti ostanki lesenih hiš s kurišči ter del obrtne delavnice s preprosto pečjo in odpadno jamo ali jarkom. Na skrajnem severozahodnem delu je bil odkrit odtočni kanal, utrjen s prepletom iz šibja in plastjo ilovice ter ograjo iz lesenih kolov, ki je datiran v čas med 1. desetletjem pr. n. št. in 1. desetletjem n. št., ko se je začela priprava in izsuševanje območja za kasnejšo poselitve.

V eni od vrhnjih plasti odtočnega kanala na najdišču Kočevarjev vrt je bil poleti 2006 najden tudi obesek – amulet v obliki skarabeja s človeškim obrazom, skaraboid.

GRŠKI SKARABOID

Skaraboid z Vrhnike je ovalne oblike. Velik je 10,5 x 8,4 mm, debel 5 mm in težak 0,4 grama, s predrtino premera 1,8 mm. Prečni žleb loči glavo od zadka s trdimi pokrovkami kril (elitre), ki so izdelane s sedmimi žlebovi (osmimi rebri). Glava je stilizirana in sega skoraj do polovice. Oči so nakazane z dvema polkrožnima žlebovoma. Nos, ki se začne v ravnini oči, je izdelan kot rebro in se zaključi z nosnicami v obliki izstopajočih trikotnikov na obeh straneh. Noge so nakazane zgolj kot rebrast obroč pod telesom, ki je prekinjen pod noskom in na sredini zadka ter na predrtini. Hrošč stoji na tankem, neokrašenem podstavku. Spodnja stran je gladka in nekoliko neravna, rob pa rahlo zaobljen. Površina je nekoliko hrapava.

Na Vrhniki najdeni skarabej je izdelan v kalupu, iz blede turkizne fajanse. Skarabej, hrošč govnač, ki v egipčanski mitologiji vali sonce preko neba, je bil najpomembnejša oblika amuleta v starem Egiptu. Skarabej je bil egipčanski simbol sonca, vstajenja mrtvih, zaznamoval je vitalnost in varoval pred uroki. Nosili so jih na vrvici ali kovinski žički okoli prsta ali vratu. V starem veku so bili najcenejši in zato tudi najbolj razširjeni majhni egipčanski preprosti amuleti iz enobarvne fajanse.

Antična poselitev Vrhnike. Ob notranjem okljuku reke Ljubljanice je bilo utrjeno trgovsko naselje z obsežnimi skladišči ob pristanišču (računalniška obdelava: G. Rutar).

Fajansa je bila v Egiptu cenjena predvsem zaradi svetlobnih in domnevni magičnih učinkov. Egipčanski izraz za fajanso je tjeħnet, tudi pridevnik, ki so ga uporabljali za »svetleče«, »žareče« ali »slepeče« predmete. Termin fajansa v osnovi zajema islamsko in evropsko keramiko s svinčeno glazuro, v razširjenem pomenu pa tudi umetno maso, ki so jo uporabljali v Egiptu, na Kreti in v dolini Inda, Iranu in Mezopotamiji že v preddinastičnem času in obdobju faraonov, od 5500 pr. n. št., to je tisočletje pred izumom stekla, do 200 n. št. Izraz egipčanska fajansa pa označuje negliven glaziran material.

Fajansa je postala simbol življenja, ponovnega rojstva in nesmrtnosti. Najpogostejši so bili modri in zeleni odtenki, ki so imeli prav tako simbolni in magični pomen. Fajanso so uporabljali še poleg amuletov za izdelavo drugih predmetov (jagod, kipcev, daritvenih predmetov, okrasa kraljevih predmetov, pohištva, posodja ...).

Fajanso so v 1. stol. n. št. uporabljali tudi Rimljani za izdelavo nekaterih amuletov (npr. falčnih priveskov, majhnih oltarjev ipd.), pri izdelavi jagod in drugih obeskov pa je že prevladovalo steklo. Proizvodnja egipčanskih posnetkov se je v antiki razširila iz grških delavnic po Sredozemlju na Bližnji vzhod in v sedanjo Rusijo. Najstarejši fajančni skarabeji iz grških delavnic, narejeni po vzoru egipčanskih, so bili izdelani že v 6. stol. pr. n. št. Za grške delavnice je bila značilna množična proizvodnja grobih oblik z ozkim izborom motivov, ki se je postopoma vse bolj oddaljevala od egipčanskih originalov. Prav iz grških delavnic izhaja motiv skarabeja s shematično nakazanim človeškim obrazom – skaraboida, kakršen je bil odkrit tudi na Vrhniki. Skaraboidi so bili običajno dolgi 16–18 mm, z vzdolžno luknjico za trakec ali verižico. Najdbo z Vrhnike smo uvrstili v skupino skaraboidov, izdelanih v grških delavnicah v Navkratisu (Naukratis) v 1. in 2.

stol. n. št., za katere pa je sicer značilna vzdolžna in ne prečna luknjica. Mogoče so to spremembo uvedle nekatere hčerinske delavnice ali pa se je zgolj spremenila nošnja amuleta samega.

KAJ NAM AMULET POVE?

Najdba skarabeja iz fajanse oziroma skaraboida na Vrhniki je prva takšna najdba na Slovenskem ozemlju in nadvse presenetljiva. Čeprav so amulete po egipčanskem vzoru uporabljali širom Sredozemlja, jih slovenski prostor do sedaj ni poznal. Ta najdba potrjuje trgovski značaj naselbine Navport (Vrhnika), na samem stiku sredozemskega in kontinentalnega sveta, katere najpomembnejša dejavnost je bila trgovina na dolge razdalje. Skaraboid je bil mogoče v Navport prinesen kot spominček s popotovanj, ali pa ga je izgubil kak trgovec ali popotnik, ki ga je sam nosil kot amulet za srečo.

ZA RADOVEDNE:

Fajansa: Poimenovana po mestu Faenza v Italiji. Osnovna masa za egipčansko fajanso je sestavljena predvsem iz kvarcita (SiO_2) z dodatki apnenca, natrija in rastlinskega pepela, ter množice drugih komponent v manjših količinah. Te sestavine so pri žganju dobile steklast sijaj, videz oziroma lastnosti fajanse, kar je bil velik dosežek pri razvoju egipčanskega obrtništva in poznejše glazirane keramike. Različne barve so določili dodani kovinski oksidi. Masa je lahko bila oblikovana prostoročno ali v eno- in dvodelnih glinenih modelih. Žganje je potekalo v peči na temperaturi od 800 do 1000 °C. Predmete so verjetno zložili na pladnje oziroma zabojnike, posute z apnencem ali kvarцитom, da se med žganjem niso sprijeli med seboj ali s keramično podlago zabojnikov. Tradicionalno fajanso še danes izdelujejo v Iranu.

Pogled od zadaj (foto: S. Olič).